

SEMNIFICAȚIILE „REVOLUȚIEI ETICE” DIN SOCIETATEA POSTMODERNĂ

Valeriu Capcelea, dr. hab. în filos., conf. univ.

director Filiala Nord a Academiei de Științe a Moldovei, Bălți, R. Moldova
vcapcelea@mail.ru

THE MEANINGS OF THE „ETHICAL REVOLUTION” OF THE POST-MODERN SOCIETY

The article addresses the issue of post-modern ethics in relation to traditional ethics. The author tries to demonstrate that new types of ethics have recently emerged – bioethics, techno ethics, global ethics, informational ethics, etc. it does not in any case represent an „ethical revolution” and the denial of the role of traditional ethics, which maybe use full in contemporary conditions. On the contrary, this means that ethics begins to exercise its prospective function, that post-modern ethic sis based on norms, principles and values developed within anthropocentric ethics.

În sec. al XXI-lea din cauza modului consumist și individualist de viață, oamenii nu mai doresc reguli juste și echilibrate, nu mai acceptă obligații care reclamă renunțarea la ceva. Astăzi ne confruntăm cu o viață socială absolvită de grijile morale: „este” nu mai e direcționat de „trebuie”. Eticianul român Alin Cristea consideră că aceasta afirmație trebuie interpretată moderat, completând-o prin trimitere la cartea filosofului francez Gilles Lipovetsky *Amurgul datoriei. Etica nedureroasă a noilor timpuri democratice*, în care el susține că nu se poate aplica societății post-moderne eticheta de „societate a permisivității generalizate”. De asemenea, el crede că ar putea fi denumită mai corect „epoca minimalismului”, în care spiritul rigorist nu dispare, ci nu mai este socialmente preponderent și consideră că logica post-moralistă este tendința dominantă a culturii etice din societatea post-modernă, dar nu singura. Ea nu exclude fenomene antinomice, precum acțiunile de caritate sau umanitare, acțiuni îndreptate împotriva avortului sau pornografiei. Cultura post-moralistă nu înseamnă și cultura post-morală, ci o etică fără devotament, în descendența accepțiunii lui G. Lipovetsky [apud: 4].

În aceste condiții, este evident faptul că dezvoltarea unei noi etici conformă cu timpurile de astăzi își are punctul de plecare în criza morală care și-a făcut apariția în ultimul secol, prin incertitudinile ce au rezultat în soci-

etatea industrială, iar mai târziu și în cea postindustrială. Trebuie să subliniem că criza morală a lumii post-moderne are aspecte teoretice și practice ample, forme de manifestare concludentă în relațiile sociale și interumane. Un aspect practic ale cărui consecințe sunt imprevizibile este diferența spectaculoasă dintre acțiune și rezultate, ceea ce a determinat o respingere a sferei de aplicare a regulilor morale. Relativizarea acestor reguli devine prevalentă, în condițiile fragmentării gestiunilor și activităților, dar în privința rezultatelor nimeni nu poate garanta și nici nu se pot face aprecieri.

Analizele și evaluările conceptuale ale noilor realități din lumea post-modernă au generat un nou concept de morală, ce corespunde dezvoltării societății umane într-o nouă etapă istorică. În unele lucrări științifice, raportările post-moderne etice sunt denumite chiar ca „revoluții etice”. În această ordine de idei, etica antropocentrică este denigrată și ridiculizată, fiind considerată una din constrângerile moderne care este sortită să fie aruncată la coșul de gunoi al istoriei, adică ceva fără de care lumea se poate astăzi descurca. Dintr-o altă perspectivă, se consideră că în societatea post-modernă se va afirma o nouă modalitate de afirmare a moralei, ce va conduce la abandonarea modurilor tradiționale de a înțelege problemele ei.

În opinia eticianului rus Abdusalam Guseinov, problema teoretică fundamentală a *eticii tradiționale* consta în identificarea frontierelor și conținutului activității libere, individuale și responsabile a omului cu scopul de a-i conferi un caracter perfect și virtuos îndreptat spre obținerea binelui comun [16, c.10]. Rolul ei se reduce la identificarea compromisului între contradicțiile apărute în rezultatul interacțiunilor indivizilor, între om și societate, între om și natura vie și cea moartă, între componentele sociale, biologice și personale ale psihicului uman.

Din această cauză, etica post-modernă se concentrează pe respingerea abordărilor de tip modernist și regândirea lor într-o altă manieră, care oferă o perspectivă mai exhaustivă în receptarea fenomenelor de masificare socială, de mercantilizare a socialului și de formare a noilor sfere de gândire și de acțiune în viață. *Etica clasică* se referă la interacțiunile dintre indivizi ca membri ai colectivității umane pornind de la discursul „ceea ce este” ca, ulterior, pe acest fundal să schițeze lumea ideală a „ceea ce trebuie să fie”. Însă, în condițiile societății bazate pe cunoaștere, „moravurile sociale depind astăzi nu numai de etosul indivizilor, dar, mai ales, de organizarea sistemică a societății în unele sau altele aspecte ale funcționării ei. Prețul social al omului este determinat nu numai de facultățile morale personale,

dar, mai ales, de însemnătatea morală a afacerii în care el muncește. Astfel, morala devine instituționalizată, se transformă în sfere aplicative unde competența etică este determinată, în mare măsură, de competența profesională în domeniile speciale ale activității umane [16, p.13].

În discursul etic post-modern, filosoful român Henrieta Șerban, observă coexistența individualismului hedonist cu redimensionarea și revigorarea preocupării pentru celălalt. *Pe de o parte*, obsesia calității și a excelenței guvernează nu doar profesia, ci, mai mult, atât relațiile personale, cât și cele de familie. *Pe de altă parte*, neindividualismul înfloarește. Persoana se vrea cât mai eficient protejată prin lege în multitudinea de drepturi de a dispune de sine. Pe acest fundal, acest discurs evidențiază legitimarea socială a *eutanasiei* eliberatoare (dar nu și a sinuciderii), a *schimbării sexului*, a *comercializării de organe* [13, p.71].

Prin urmare, se produc rezultate periculoase în planul raportului individ-societate generând o relativizare a sferei individuale, opusă acestora, dar constrânsă de predeterminări conceptuale. Este, fără îndoială un paradox al vieții post-moderne. „În efortul de a scăpa de singurătate și de nepuțință, suntem gata să scăpăm de eul nostru individual, fie prin supunerea față de noi forme de activitate, fie prin recunoașterea impusă a modelelor acceptate”, spune filosoful american Alexander Wolfe [15, p.33]. Individul nu poate trăi doar în limita orizontului interior. Are nevoie de mai mult, iar acest „mai mult” înseamnă socializare care presupune recunoaștere și admiterea identității. În lumea post-modernă nu putem spune că a te integra social este un lucru facil, însă lipsa acestei modalități de recunoaștere a eului propriu creează excluziune sau marginalizare, formula finală de manifestare este pierderea libertății. La baza societății post-moderne stau transformările care au survenit în planul cunoașterii umane, al reorientării acțiunilor individuale către relativizare și fragmentare. Aceasta a creat o nesiguranță în societatea umană condusă după reguli raționalist-pozitive. Existența unor răspunderi morale pe baza unui cod simbolic recunoscut universal a generat practici individuale acceptate. A. Wolfe subliniază, referindu-se la moralitate: „e o practică negociată între cei cu care se învață și sunt capabili de dezvoltare pe de o parte și o cultură capabilă de schimbare pe de altă” [15, p.36].

O concluzie rezumativă pe care o putem sublinia despre conceptul de moralitate în lumea post-modernă, este incapacitatea rațiunii de a rezolva problemele umanului. „Rațiunea nu poate ajuta eul moral fără a prima

eul de ceea ce-l face moral, impulsul neîntemeiat, irațional, indiscutabil, impardonabil și incalculabil de a se îndrepta către alții de a mângâia, de a fi pentru, de a trăi pentru fie ce-o fi”. În acest sens, Zigmund Bauman, referindu-se la morală subliniază: „Moralitatea poate fi raționalizată doar cu prețul renunțării și autodăruirilor. Din această renunțare întemeiată pe rațiune, eul este dezarmat moral, incapabil, lipsit de dorința de a înfrunta multitudinea de prevalări morale și vacarmul de prescripții etice. La capătul îndepărtatului drum al rațiunii așteaptă nihilismul moral care, în esență înseamnă nu refuzul codului etic obligatoriu și erorile teoriei relativiste, ci pierderea capacității de a fi moral” [1, p. 44].

Efectul cel mai important pe care l-a determinat proiectul moral al rațiunii triumfătoare universale este raportul dintre rațiune și conștiință, acesta fiind ultimul impuls al responsabilității morale. Conștiința, ca ultim liman, al umanului, nu poate fi supusă niciunui fel de constrângere și niciunui fel de subordonare față de o autoritate sau alta. În lumea modernă, conștiința are un standard de acceptare scăzut, nu este luată în considerare, este exclusă din context și are drept compensare gândirea rațională. Lumea post-modernă respinge, fără îndoială, preeminențele și exhaustivitatea rațională, considerând conștiința morală o garanție în rezolvarea problemelor concrete, iar responsabilizarea morală conștientă este cel mai important deziderat.

Astfel, etica are misiunea de a furniza un răspuns complex și adecvat la problemele cu care se confruntă societatea post-modernă: conflictele sociale și economice, crizele economice, politice și organizaționale care periclitează și pun în pericol progresul de mai departe a umanității. În aceste condiții, dimensiunea morală a personalității, a tuturor oamenilor implicați în procesul de schimbare și transformare socială, capacitatea lor de a se solidariza, de a se baza pe normele, principiile și valorile morale general-umane preferențiale, pe interesul comun, care poate să garanteze posibilitatea de dezvoltare ascendentă a societății, să soluționeze cu succes problemele majore cu care se confruntă societatea în mileniul trei. Prin urmare, astăzi este necesar de a conștientiza necesitatea de a supune în mod frecvent progresul cunoașterii științifice și forța în ascensiune a tehnicii unor judecăți permanente și sistematice de valoare morală.

Astăzi impactul tehnicii asupra dezvoltării sociale dă naștere unui șir întreg de probleme care nu sunt o consecință nemijlocită a acțiunilor ei, dar pot să producă, în același timp, urmări sociale de amploare care se resimt la

nivelul mentalităților individuale și colective, la nivelul politic și economic. Ele presupun, în mod obligatoriu, anumite schimbări radicale ale valorilor sociale cu care se ocupă *tehnoetica* [a se vedea: 2, 12]. Referindu-se la problema privind provocările tehnologiei contemporane filosoful german Hans Jonas, răspunde cu o etică bine întemeiată, pentru că, se pare că ar fi necesar, să se opună gândirii antropocentrice [apud: 14, p. 48]. Această etică a viitorului nu este gândită, de altfel, ca un proiect al unei etici normative generale. În opinia lui, ea nu trebuie să înlocuiască în niciun caz „toate eticele anterioare”. Mai mult decât atât, ea trebuie să completeze „etica de până acum” cu noi probleme specifice ale acțiunilor din cadrul civilizației tehnologice, trebuie să fie „o etică de prevenire” pentru a evita „răul extrem” ca urmare a supraîncărcării biosferei, respectiv o sinucidere a speciei umanității.

În contextul globalizării a apărut de curând un concept numit etica globală care analizează și caută soluții etice la provocările lumii contemporane (schimbările climatice, sărăcia, terorismul, drepturile și libertățile omului, imigrația, resursele limitate, discriminarea, comerțul internațional, turismul medical, relațiile etico-politice dintre state, etc.). Astfel, orizontul etic este extins de la un cadru regional (continental) la nivel mondial, în cadrul unui proces care implică valori universale, norme și concepții etice care aparțin unui câmp preexistent, dar oferă și o nouă înțelegere a lucrurilor din perspectiva responsabilității, solidarității, drepturilor și a obligațiilor. Din punct de vedere al conținutului, etica poate fi considerată globală atunci când justificările, valorile, principiile și normele pe care le cuprinde au o semnificație morală și acoperire la nivel mondial. Etica globală este preocupată mai mult de comunități, decât de persoane fizice, eficiența fiind astfel mai mare. În opinia noastră, etica globală, bazată pe principii și valori larg acceptate, funcționează dacă aplicarea ei se realizează în domenii majore, cu acoperire globală: etica mediului pentru problemele generate de poluare; etica drepturilor, etica politică, etica afacerilor ca răspuns la globalizarea economiei și a pieței financiare, etica mass-media în contextul dezvoltării tehnologiei informațiilor și în mod deosebit a internetului. etica medicală și bioetica ca răspuns la dilemele generate de noile descoperiri ale științei și biotehnologiei. *Bioetica*, în viziunea filosofului autohton Vitalie Ojovanu, în sens larg, poate fi interpretată drept etica vieții în general, iar fiind privită sub acest aspect, ea depășește cadrul eticii profesionale medicale și se apropie mai mult de etica ecologică, pentru că, unindu-și forțele,

ele pot să elaboreze aspectul etico-filosofic al problemelor viitorului omenirii și a tot ce e viu pe Pământ [a se vedea: 10]. Astfel, se poate constata că etica globală, înțeleasă astfel, este conectată ca etică normativă și în domeniul eticii aplicate.

Despre necesitatea elaborării unui *Cod de norme etice și morale* ce ar schimba caracterul globalizării s-a referit Papa Ioan Paul al II-lea în adresarea către *Academia Pontificală de Științe Sociale* în 2001: „Globalizarea din punct de vedere aprioric nu este nici bună, nici rea. Ea va fi așa cum va fi făurită de oameni. Nici un sistem nu poate să se finalizeze prin sine însuși, și, din această cauză, trebuie să insistăm ca globalizarea ca și alte sisteme, să fie pusă în serviciul omenirii. Ea trebuie să slujească solidarității și binelui comun [6, p.158]. În opinia lui, „valorile morale general-umane există în toată multitudinea formelor sale culturale, dar ele trebuie găsite și evidențiate în calitate de forță conducătoare a dezvoltării și progresului general” [6, p.159].

O nouă dimensiune a eticii post-moderne o constituie *etică și schimbările climatice globale* [a se vedea: 5, 11, 7, 8, 3]. În opinia filosofului american, Stephen M. Gardiner, problema schimbărilor climatice este, din punct de vedere teoretic, o provocare, atât în sine, cât și în virtutea problemelor globale ale umanității. Iar Dale Jamieson, sugerează ideea că abordarea cu succes a schimbărilor climatice va necesita o schimbare a paradigmei fundamentale a eticii și cercetarea acestui fenomen din punct de vedere interdisciplinar.

O analiză succintă a lucrărilor cu privire la *dimensiunea etică a schimbărilor climatice și a încălzirii globale* ne arată că, *pe de o parte*, nu există suficiente studii care ar examina relațiile existente între schimbările climatice globale și moralitate, iar *pe de altă parte*, ne demonstrează că filosofii nu au reușit să-și focalizeze atenția asupra acestor probleme. În opinia specialiștilor în domeniu, schimbările climatice reprezintă o problemă ce ține și de etică (morală), care necesită o schimbare a paradigmei nu doar în domeniul economic, dar, mai ales, în cadrul eticii globale.

Deoarece în mileniul al treilea societatea se transformă cu ritmuri sporite care sunt asigurate de tehnologiile informaționale și cunoașterea teoretică, care au devenit sursa principală pentru inovarea societății, etica, în aceste condiții, trebuie să-și asume noi funcții. La funcțiile ei tradiționale – *cognitivă, normativă, persuasivă și educațională*, care au menirea de a sistematiza experiența morală a umanității, trebuie să se adauge o nouă func-

ție – cea *prospectivă*. În opinia eticianului român, Sorin Maxim, conceptul de etică prospectivă se referă „la o nouă dimensiune a discursului teoretic moral de a nu se mulțumi doar cu reflecția asupra realității ci de a se apleca și asupra înțelegerii și descrierii unei lumi care nu este încă, dar care ar putea fi, întrucât nu contrazice tendințelor și legităților dezvoltării sociale actuale” [9, p.22-23]. După el, importanța acestei noi funcții constă în capacitatea discursului etic de a anticipa o realitate socială viitoare, cu lucruri bune sau rele, cu schimbări mai mult sau mai puțin semnificative la nivelul comportamentului moral individual sau de grup [9, p.23].

Prin urmare, trebuie să ne îngrijim din timp ce consecințe va produce globalizarea, ce impact asupra oamenilor și comunităților umane vor avea noile tehnologii informaționale, cum va putea fi administrat ritmul excesiv și rapid al schimbărilor și transformărilor sociale, cum pot fi pregătiți oamenii să reziste în fața unei realități unde „normalitatea” este dată chiar de schimbare, stabilitatea reprezentând doar „accidentul”. La aceste întrebări etica prospectivă trebuie să găsească răspunsuri, pentru a pregăti umanitatea să reziste în fața pericolelor sau sfidărilor viitorului, care ce apar în urma utilizării tehnicii și tehnologiilor contemporane.

În concluzie, putem afirma cu certitudine că nu poate fi vorba despre o „revoluție etică” în societatea post-modernă, despre faptul că etica tradițională poate fi aruncată la coșul de gunoi al istoriei, ci despre o dezvoltare a funcției prescriptive a eticii în general, care pe baza realizărilor eticii tradiționale, abordează cele mai stringente probleme cu care se confruntă omenirea, care a condus la apariția unui șir întreg discipline etice netradiționale – bioetica, tehnocetica, etica Pământului, etica globală, etica schimbărilor climatice, etica informațională etc.

Referințe bibliografice

1. Bauman Z. Etica postmodernă. Trad. de Dina Lică. Timișoara: Editura Amacord, 2000. 310 p.
2. Bechmann G. Ethische Grenzender Technikodertechnische Grenzender Ethik? In: Geschichte und Gegenwart. Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte, Gesellschaftsanalyse und politischen Bildung 1993, nr.12, p.213-225.
3. Capcelea Valeriu. Dimensiunea etică a schimbărilor climatice. În: „Știința în nordul republicii Moldova: realizări, probleme, perspective, conferință națională (2015, Bălți). Conferința națională cu participare internațională „Știința în nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective” 25-26 septembrie 2015, Bălți. Col. red. V.Capcelea. Bălți: Tipogr. „Indigou Color”, 2015, p.165-167.
4. Cristea A. Etica postmodernă. Paradoxuri. Antinomii. Echivocuri. În: www.revistaperspective.ro. (accesat: 19.09.2019).

5. Gardiner Stephen M. Ethics and Global Climate Change. In: Ethics, 2004, Vol.114, No.3, p.555-600.
6. Giovanni Paulo II. Globalizzazione ed etica sociale. In: Aggiornamenti Sociali, 2001, No 6/52, p.153-160.
7. Jamieson Dale. Global Responsibilities: Ethics, Public Health and Global Environmental Change. In: Indiana Journal of Global Legal Studies, 1998, nr.5, p.99-119.
8. Jamieson Dale. Climate Change and Global Environmental Justice. In: Changing the Atmosphere: Expert Knowledge and Global Environmental Governance. Ed. P.Edwards and C.Miller, 2001, p.287-307.
9. Maxim S.-T. Peripatetică. Iași: Ed. PIM, 2010. 202 p.
10. Ojovanu Vitalie. Axiologia și medicina: dimensiuni teoretico-metodologice. Monografie. Chișinău: UASM, 2012. 304 p.
11. Page Ed. Intergenerational Justice and Climate Change. In: Political Studies, 1999, p.53-66.
12. Ropohl G. Ethik und Technikbewertung. In: Gesellschaftsmacht Technik. Vorlesungen zur Technikgenese als sozialer Prozess. Frankfurt am Main: G.A.B.F. 1994.
13. Șerban H.A. Tipologia discursului postmodern. În: Analele Universității din Craiova. Seria Filosofie, 2008, nr. 1/21, p.55-79.
14. Wagner A. Valorile de viitor ale societății vestice din perspectiva lui Hans Jonas și a elementelor culturii „rușinii” și a vinei”. Cluj-Napoca: Universitatea Babeș-Bolyai, 2012. 20 p.
15. Wolfe A. Whosekeepers? Social Science and Moral Obligation. Berkeley: University of California Press, 1989. 371 p.
16. Гусейнов А.А. Этика и мораль в современном обществе. In: iph.ras.ru/upl-file/root/biblio/em/em1/2.pdf (accesat: 12.09.2019).

MIRCEA ELIADE – PROMOTEUR DE L'ANTHROPOLOGIE DES PROFONDEURS

Petre Dumitrescu, doctor, Profesor Emerit,
Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, România
petrepc@yahoo.com

MIRCEA ELIADE – PROMOTER OF ANTHROPOLOGY OF THE DEPTHS

We start from the idea that the archaic ontology is, ultimately, in M. Eliade's vision, similar to that of the human structure. This opens the prospect of proving that the Romanian thinker lays the foundations of an anthropology